

Ta središča sil so Boškoviću atomi, ki so nedeljivi in neraztezni in se med sebojno ne morejo prodirati ne dotikati se drug z drugim. Ako ni sil (t. j. ako ni razstojev in relacij z drugimi atomi), tudi o kakem atomu, ki je samo središče teh sil, ne more biti govora. In ravno to značilno stran Boškovićeve atomistike poudarja Nedelković v svoji knjigi, kjer pravi, da Boškovićeve atomi niso «monade» v Leibnizovem zmislu, in da se sploh ne smejo v ontološkem zmislu raztolmačiti, kakor so to različni učenjaki storili. Boškovićeve atomi niso nastali po opazovanju in iz izkustva, temveč po refleksiji. Zato tudi ne moremo njegove atomistike neposredno verificirati, pač pa je njena verjetnost tem večja, čim večje je število pojavov, ki se dá raztolmačiti s pomočjo sil, čijih središče so ti atomi.

Boškovićeve atomistika se dá najlepše primerjati z moderno elektronsko teorijo. Tudi elektroni so le središča sil. Jezik, ki ga govorijo naravoslovci, ko razpravljajo o elektronih, je povsem realističen. Da li si pa sami elektrone tudi v realističnem (ontološkem) zmislu tolmačijo, je drugo vprašanje, ki ne spada več v naravoslovje. Zato je morda tudi glede Boškovićeve atomistike opravičljivo, ako govorijo naravoslovci pri obdelovanju njene fizikalne strani jezik, ki je morda prerealističen za njeno filozofsko interpretacijo.

Tretje poglavje Nedelkovićeve knjige razpravlja o razmerju med Boškovićevo filozofijo in filozofijo Lockeja, Leibniza, Newtona in Kanta. O tem je veliko že pisal tudi Marković v «Radu». Pisatelj poudarja zlasti, da je Bošković in ne Kant prvi ustvaril atomistično dinamiko, in da ni izključeno, da je Kant vedel za tozadevne razprave Boškovićeve, dasi jih nikjer ne omenja.

Zaključek knjige tvori kratek pregled vpliva Boškovićeve filozofije na filozofe in znanstvenike njegove dobe in XIX. stoletja.

Končno je knjigi še dodan popolen seznam Boškovićevih del in pregled važnejše literature o njem.

Morda bo ta kratek izvleček Nedelkovićeve knjige koga napotil, da poseže po spisih o Boškoviću, ki jih je izdala Jugoslavenska akademija v Zagrebu. Komur pa je morda tudi sedaj še Zagreb predaleč, naj prečita vsaj Nedelkovićevo knjigo in naj se tako seznani z delom tega največjega duha, kar jih je rodila jugoslovanska mati.

Lavo Čermelj.

Zbornik za pučko prosvjeto. Uredjuje sveuč. prof. dr. Albert Bazala. Izdaje: pučko sveučilište u Zagrebu. Svezak 1.—2. (96 str.)

V Zagrebu je pravkar začel izhajati «Zbornik za pučko prosvjeto». Zbornik — puk (= ljudstvo) — prosveta: velevažna trojica kulturnih pojmov! S tem naslovom se pred čitateljevim duhom sam od sebe razgrinja velik, širokopotezen program: zbirati utemeljenih, to se pravi znanstveno osnovanih odgovorov na veliko vprašanje, kako bi se dalo čim več prave prosvete zanesti med najširše vrste našega ljudstva.

Za čitatelje pa si ta zbornik želi v prvi vrsti dejanskih delavcev na polju ljudskega prosvetljevanja. Hotel bi namreč «vz-g-a-j-a-t-i v-z-g-o-j-e-v-a-l-c-e» ali drugače rečeno: s svojimi članki, razpravami, poročili, ocenami strokovnih knjig s tega področja, s pregledi časopisov itd. bi hotel biti nekak kašipot vsem tistim, ki so si postavili vzvišeni, požrtvovalnost zahtevajoči in veliko ljubezni izpričujoči cilj, široke vrste ljudstva čimbolj seznanjati in oplojevati s sadovi dosedanje človeške kulture. Proučevati svrho, metodo, organizacijo takega prizadevanja — to je glavna naloga, ki jo hoče vršiti «Zbornik za pučko prosvjeto».

Vsebinska, ki jo prinaša 1.—2. zvezek na 96 straneh velikega formata, je tako tehtna in obilna, da bi človek temu sešitku iz srca želel — enakovrednih naslednikov. Za predgovorom izdajateljev in uredništva sledi petero pač zanimivih člankov in razprav: O ideji prosvete (dr. A. Bazala). — Nekaj misli o popularizaciji prirodnih ved (dr. V. Vouk). — Muzeji kot sredstva ljudske prosvete (dr. V. Tkalčič). — Socialno-psihološki pogoji ljudskega prosvetljevanja (dr. A. Bazala). Donesek h kulturni zgodovini Slavonije v 18. stol. (dr. Fr. Fancev).

Kot glavna institucija za ljudsko prosvetljevanje se v 1. sešitku Zbornika prikazuje »ljudska univerza« (pučko sveučilište). In iz različnih sestavkov dobiš nazorno sliko, kako se je »pučko sveučilište« v Zagrebu od skromnih početkov izza l. 1912. preko »let strahote« vzlic vsem težavam in zaprekam polagoma dovoljno razvijalo ter slednjič v šolskem letu 1921./1922. doseglo lep razmah.

Predavanj in kurzov, kakor jih je prirejalo ljudsko vseučilišče v Zagrebu, so se večinoma (do dve tretjini) udeleževali ljudje iz »srednjih« stanov, to je taki, ki so končali ljudsko, oziroma meščansko ali pa po kak razred srednje šole. A — »radništvo (= delavci) u najširem značenju slabo se odazvalo! Ta ugotovitev prof. Bazale je pač silno neprijetna, a obenem vsaj teoretski zanimiva, ker mislečemu človeku naravnost vsiljuje vprašanje, kako neki da bi trebalo organizirati ljudsko prosvetljevanje, ako hočemo pritegniti i — »radništvo u najširem značenju«. Mimogrede bodi omenjeno, da se je »Akad. socialno-pedagoški krožek« na naši univerzi, ki je letos temeljito vzel v pretres svrhu, metodo in organizacijo »ljudske visoke šole«, osobito ustavil pri tem težkem vprašanju, meneč, da te vrste institucije ne zaslužijo imena »ljudska univerza« vse dotlej, dokler se ji ne posreči, zainteresirati za se — i širjih ljudskih slojev.

S hvaležnostjo bo, o tem sem uverjen, marsikak čitatelj Zbornika kvitiral to, da se v tolikem obilju navaaja literatura, ki zadeva nemško »Volkshochschulbewegung« in iz katere se lahko sila veliko naučimo.

Končujem s kulturnoekonomično željo, da bi »Zbornik za pučko prosvjeto« postal neke vrste centralno glasilo za vsa prizadevanja na polju ljudskega prosvetljevanja širom naše države.

K. Ozvald.

Kronika.

Drama. Nova sezona se je otvorila v znamenju borbe; v znamenju tekme, ki se vrši danes v množicah vsega sveta med gledališko umetnostjo in filmsko industrijo. Desetletja se že bje ta boj — to dvoboj med umetniško reproduktivnim življenjem na deskah in mehanično posnetim življenjem na platnu. Vroči, oplajajoči fluid življenja, ki ga mora izžarevati sleherna umetnina, se bori z gluhonemim, ledenim, sterilnim fotografskim posnetkom za prvenstvo, za priznanje publike. In množice, ne čuteče potreb svoje duše in željne močnih žvčnih dražljajev, omahujejo med obema; omahujejo le navidezno, zakaj s svojimi srci so na strani filma.

A ne samo množice — ta borba je segla celó v duše njenih glasnikov, umetnikov. Pravkar čitam nemška knjižna poročila; ki resignirano očitajo svojemu uglednemu dramatik Gerhartu Hauptmannu, avtorju brezmadežno lepe »Haniče«, da je pri koncipiranju svojega zadnjega, kriminalnega romana »Fantom« nadvse sumljivo »kokeriral« s filmom, z nerazsodnim priznanjem občinstva... Da, razumljivo je: zaslužek je lahek in obilen! Koliko je danes močnih, kljubujočih duš, danes, ko je na našem vesoljnem planetu duh zatajen in ubit, preziran in zaničevan kakor še nikoli? Ali ni skoro izključna inspiracija